

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

В.В. Даценко,
кандидат економічних наук

Дніпропетровська державна фінансова академія

У статті досліджено та проаналізовано діяльність недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг. Спираючись на різні підходи вчених, визначено роль та місце недержавних пенсійних фондів у системі фінансових послуг. На основі досліджень науковців виявлено проблеми та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів на сучасному етапі розвитку ринку фінансових послуг.

Ключові слова: система фінансових послуг, недержавні пенсійні фонди, ринок фінансових послуг.

В статье исследована и проанализирована деятельность негосударственных пенсионных фондов на рынке финансовых услуг. Используя различные подходы ученых, определены, роль и место негосударственных пенсионных фондов в системе финансовых услуг. На основе исследований ученых выявлены проблемы и перспективы развития негосударственных пенсионных фондов на современном этапе развития рынка финансовых услуг.

Ключевые слова: система финансовых услуг, негосударственные пенсионные фонды, рынок финансовых услуг.

In the article investigational and activity of non-state pension fund is analysed at the market of financial services. Leaning on different approaches of scientists certainly a role and place of non-state pension fund is in the system of financial services. On the basis of researches of research workers found out problems and prospects of development of non-state pension fund on the modern stage of market of financial services development.

The non-banking financial sector, supervised Natskomfinposluh, which ranks second in terms of assets after the bank demonstrated in 2013 the growth rate of asset growth by 23,2 %, which is 8,6 % of GDP in Ukraine. In 2013, a positive growth rate of assets observed in almost all markets of non-banking financial services.

The largest increase was observed in the assets of credit institutions by 39.9% and in financial companies at 33,9 %. Asset growth by 18,1 % showed insurance companies, 25,9 % private pension funds. However, during 2013 in the sector of non-bank credit institutions lending to a decline in assets: assets of credit unions decreased by 2,2 %, 2,6% pawnshops .

Despite the fact that there are many factors that hinder the development of NPF in Ukraine (low wages , lack of awareness of the population to distrust such institutions) , the operation of the NPF - is one way to improve the quality of life of people of retirement age.

Key words: system of financial services, non-state pension fund, market of financial services.

Постановка проблеми. Рік, що минув, видався складним для національної фінансової системи. Глобальна економіка у 2013 р. продемонструвала уповільнення темпів зростання. Очікування щодо

відновлення світової економіки та покращення кон'юнктури на фінансових і товарних ринках не виправдались.

Небанківський фінансовий сектор, піднаглядний Нацкомфінпослуг, який

посідає друге місце за обсягом активів після банківського, продемонстрував у 2013 р. підвищення темпу зростання активів. У 2013 р. позитивні темпи приросту активів спостерігалися майже на всіх ринках небанківських фінансових послуг. Найбільший приріст активів спостерігався у кредитних установах на 39,9% та у фінансових компаніях на 33,9%. Зростання активів продемонстрували і страхові компанії та недержавні пенсійні фонди.

Незважаючи на те, що існує безліч факторів, які стримують розвиток НПФ (недержавні пенсійні фонди) в Україні (низький рівень заробітної плати, непоінформованість населення, недовіра громадян до таких установ), функціонування НПФ є одним із способів підвищення якості життя осіб пенсійного віку.

Аналіз досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у формування національної концепції недержавного пенсійного забезпечення зробили українські вчені: С. Брагін, К. Гремяцька, А. Камінський, А. Кузнецова, С. Науменкова, С. Лондар, І. Панченко та ін.

Проте підходи до визначення проблем функціонування недержавних пенсійних фондів у системі фінансових послуг, що існують у науковій літературі, достатньо різноманітні, що зумовлює необхідність їх детального дослідження та подальшої систематизації.

Основною метою цього дослідження є вивчення особливостей створення та функціонування недержавних пенсійних фондів на третьому рівні пенсійної системи України; аналіз фінансової складової накопичення пенсійних внесків у НПФ; їх накопичення та інвестування; управління пенсійними активами та адміністрування діяльності НПФ; визначення їхнього місця в системі фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток ринку фінансових послуг як невід'ємної складової всього фінансового сектора економіки України у 2013 р. здійснювався у макроекономічному середовищі, загальний стан якого характеризується такими показниками.

У 2013 р. економіка України

функціонувала в умовах цінової стабільності. За підсумками 2013 р. споживчі ціни зросли на 0,5% (до грудня попереднього року). Це найнижчий показник споживчої інфляції за всі роки незалежності України, за винятком 2002 і 2012 рр., коли в Україні спостерігалось зниження вартості споживчого кошика. Базова інфляція в Україні у 2013 р. перебувала на низькому рівні (0,1%), що стримувало розвиток інфляційних процесів у країні [12].

Приріст реального ВВП за 2013 р. порівняно з 2012 р. становив 0%. Номінальний ВВП становив 1454,9 млрд. грн., що в розрахунку на одиницю населення складає 31984 грн. Попри невисоку економічну активність в Україні у 2013 р. на ринку праці спостерігалися позитивні тенденції. Доходи населення протягом 2013 р. мали тенденцію до зростання. Середня заробітна плата у розрахунку на 1 штатного працівника підвищилась на 7,9% і становила 3265 грн. у грудні 2013 р. порівняно з 3026 грн. на кінець 2012 р. На фоні зростання середньої заробітної плати та низького рівня споживчої інфляції у 2013 р. реальна заробітна плата зросла за рік на 8,2%.

Фінансові установи є учасниками ринку фінансових послуг, які спеціалізуються на окремих фінансових послугах, забезпечуючи страхування, небанківське кредитування, недержавне пенсійне забезпечення, адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах, управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю, надаючи послуги з фінансового лізингу та факторингу.

Небанківський фінансовий сектор України включає страхові компанії, кредитні спілки та інші небанківські кредитні установи, юридичних осіб публічного права, що надають фінансові послуги, недержавні пенсійні фонди та їхні адміністратори, ломбарди, фінансові компанії (які надають такі послуги, як фінансовий лізинг, факторинг, поруки і гарантії) та юридичних осіб, які не мають статусу фінансової установи, але мають

право надавати певні види фінансових послуг (фінансовий лізинг). Ступінь розвитку ринку фінансових послуг обумовлюється кількістю і якістю фінансових установ, а також різноманітністю фінансових послуг, які вони можуть запропонувати. Небанківський фінансовий сектор за обсягом активів менший за банківський, але темпи зростання його активів значно перевищують темпи зростання активів комерційних банків: якщо за 2012-2013 рр.

середньорічний приріст активів банків становив 7,9%, то небанківських фінансових установ – 23,2% [12].

Загальний обсяг активів небанківських фінансових установ, піднаглядних Нацкомфінпослуг, має тенденцію до зростання. Так, протягом 2013 р. активи таких установ зросли на 24,0% і становили 8,6% ВВП України (довідково: загальні активи за 2012 р. становили 100,8 млрд. грн., що становить 7,1% ВВП) (рис. 1).

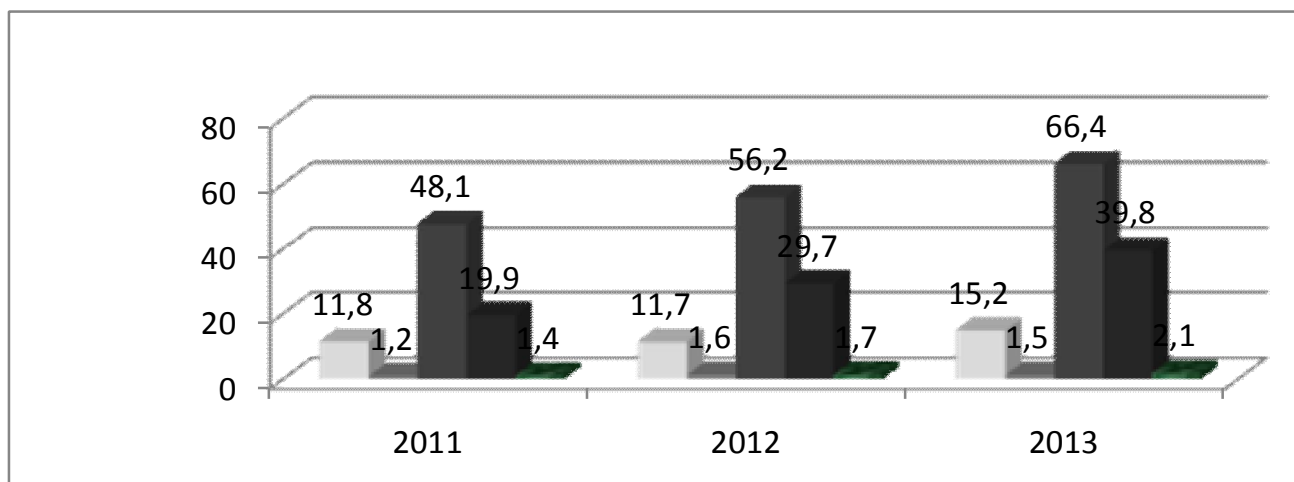

Рис. 1. Активи небанківського фінансового сектора за 2011-2013 рр., млрд. грн.

Джерело: побудовано автором за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

У 2013 р. позитивні темпи приросту активів спостерігалися майже на всіх ринках небанківських фінансових послуг. Найбільший приріст активів спостерігався в інших кредитних установах (+39,9%; станом на 31.12.2013 р. активи становили 12,6 млрд. грн.) та у фінансових компаніях (+33,9%; станом на 31.12.2013 р. активи становили 39,8 млрд. грн.). Зростання активів продемонстрували страхові компанії (+18,1%; станом на 31.12.2013 р. активи становили 66,4 млрд. грн.) та недержавні пенсійні фонди (+25,9%; станом на 31.12.2013 активи становили 2,1 млрд. грн.) [9].

Ринок недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) характеризувався несуттєвим збільшенням кількості укладених пенсійних контрактів протягом 2013 р. (станом на 31.12.2012 р. укладено 61381

пенсійний контракт, станом на 31.12.2013 р. – 61409), при цьому кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами збільшилась на 43,7% (з 584,8 тис. осіб станом на 31.12.2012 р. до 840,6 тис. осіб станом на 31.12.2013 р.). Загальний же обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, станом на 31.12.2013 р. становив 2089,8 млн. грн., що на 25,9% більше, ніж на початок 2013 р., а основні показники НПФ протягом останніх п'яти років показують стабільну позитивну динаміку. З огляду на це, система НПЗ має потенціал для подальшого розвитку пенсійного забезпечення населення України. Метою інвестування пенсійних активів є насамперед збереження пенсійних заощаджень громадян [7].

Інформація щодо обсягів наданих фінансових послуг наведена в табл. 1.

*Обсяги наданих фінансових послуг за видами фінансових установ
у 2011-2013 рр., млн. грн. [12]*

Види фінансових установ	2011	2012	2013	Темпи приросту, %	
				2012/ 2011	2013/ 2012
Недержавні пенсійні фонди					
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	594,6	584,8	840,6	-1,6	43,7
Загальні активи	1386,9	1660,1	2089,8	19,7	25,9
Пенсійні внески	1102,0	1313,7	1587,5	19,2	20,8
Пенсійні виплати	208,9	251,9	300,2	20,6	19,2

Джерело: складено автором за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг

Система недержавного пенсійного забезпечення становить третій рівень пенсійної системи. Її розбудова здійснюється від 2004 р. після набрання чинності Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Основу НПЗ складають недержавні пенсійні фонди [11].

Станом на 31.12.2013 р. у Державному реєстрі фінансових установ містилася

інформація про 81 недержавний пенсійний фонд (далі – НПФ) та 28 адміністраторів НПФ (довідково: станом на 31.12.2012 р. у Державному реєстрі налічувалось НПФ – 94, адміністраторів – 37). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 61 або 75,3% від загальної кількості зареєстрованих НПФ. Основні показники діяльності НПФ наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів за 2011-2013 рр. [12]

Види фінансових установ	2011	2012	2013	Темпи приросту, %	
				2012/ 2011	2013/ 2012
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	75,0	61,4	61,4	-18,1	0,0
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	594,6	584,8	840,6	-1,6	43,7
Загальні активи, млн. грн.	1386,9	1660,1	2089,8	19,7	25,9
Пенсійні внески, млн. грн.	1102,0	1313,7	1587,5	19,2	20,8
- від фізичних осіб	50,6	58,6	66,5	15,8	13,5
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
- від юридичних осіб	1051,2	1254,9	1520,5	19,4	21,2
Пенсійні виплати, млн. грн.	208,9	251,9	300,2	20,6	19,2
Кількість осіб, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	63,1	66,2	69,0	4,9	4,2
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	559,9	727,0	953,3	29,9	31,1
Прибуток від інвестування активів НПФ, млн. грн.	473,3	620,3	818,0	31,1	31,9
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	86,6	106,6	135,3	23,1	26,9

Джерело: складено автором за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг

Станом на 31.12.2013 р. фондів було укладено 61,4 тис. шт. адміністраторами недержавних пенсійних пенсійних контрактів з 50,1 тисячами

вкладників, з яких юридичні особи становлять 2,4 тисячі вкладників, або 4,8%, на яких припадає 1520,5 млн. грн. пенсійних внесків (95,8% від загального обсягу пенсійних внесків за системою НПЗ), а

47,7 тис. вкладників, або 95,2%, є фізичні особи. При цьому порівняно з кінцем 2012 р. кількість контрактів з юридичними особами зменшилася на 3,0%, а з фізичними особами зросла на 0,8% (рис. 2).

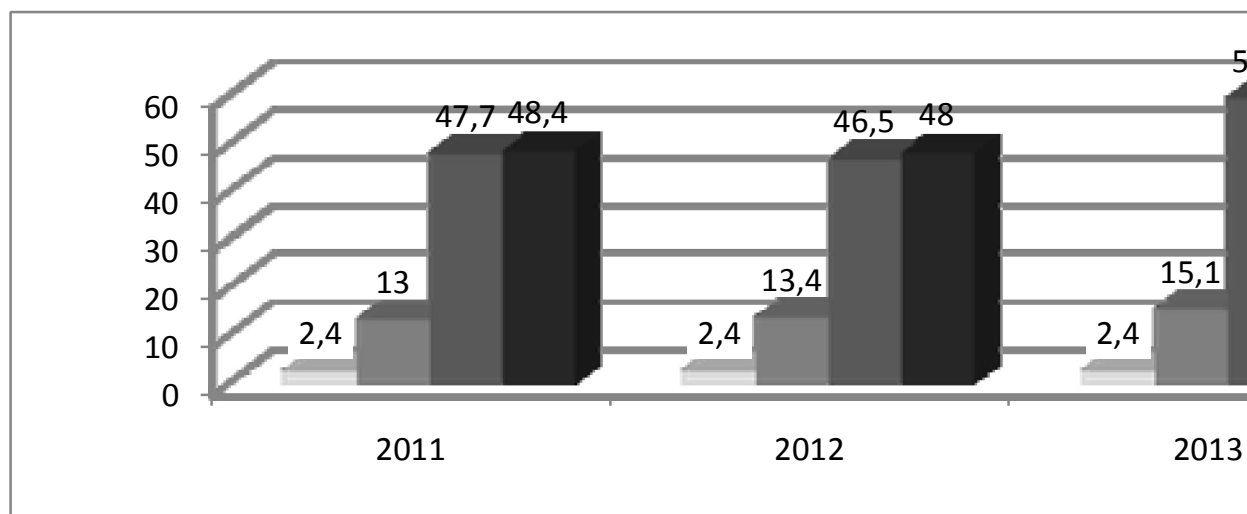

Рис. 2. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників за 2011-2013 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг

Станом на 31.12.2013 р. кількість учасників НПФ відповідно до укладених контрактів становила 840,6 тис. осіб (на кінець 2012 р. – 584,8 тис. осіб).

Починаючи з 2012 р. кількість учасників НПФ значно збільшилась. Станом на 31.12.2013 р. серед учасників НПФ переважну більшість становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 64,5%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 24,4%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 5,7%, вікової групи до 25 років – 5,4%.

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 31.12.2013 р. становили 300,2 млн. грн., збільшившись протягом 2013 р. на 19,2%, при цьому одноразові виплати – на 16,5%, пенсійні виплати на визначений строк – на 85,6%. Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 31.12.2013 р. було здійснено пенсійних виплат (одноразово та на визначений строк) 69,0 тис. учасникам, тобто 8,2% від загальної кількості учасників отримали пенсійні виплати.

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, є сплачені пенсійні внески. Станом на

31.12.2013 р. сума пенсійних внесків становила 1 587,5 млн. грн., що на 20,8%, або на 273,8 млн. грн. більше порівняно з кінцем 2012 р. Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, станом на 31.12.2013 р. становив 2 089,8 млн. грн. Усього за 2013 р. активи недержавних пенсійних фондів зросли на 20,6%, або на 429,7 млн. грн. [10].

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу. Станом на 31.12.2013 р. переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (36,4% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (31,0%), акції українських емітентів (13,3%), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (11,5%).

Ефективна система недержавного пенсійного забезпечення не може повноцінно функціонувати без розвинутої інвестиційної складової такої системи. І в цьому сенсі майбутнє недержавних пенсійних фондів так само, як і майбутнє інших фінансових посередників, прямо пов'язане з вирішенням комплексу законодавчих, регулятивних та інфраструктурних проблем вітчизняного ринку цінних паперів. Зупинимось більш детально на суті цих проблем і на подіях, необхідних для їхнього розв'язання. Однією з суттєвих проблем у функціонуванні недержавних пенсійних фондів є переважання в структурі їхніх активів облігацій внутрішньої державної позики. Можна спрогнозувати, що протягом найближчих років інвестування пенсійних коштів у державні боргові цінні папери залишатиметься на високому рівні. Збереження високої частки державних цінних паперів у середньо- і довгостроковій перспективі можна вважати негативним чинником. Фактично держава через механізм емісії державних цінних паперів здійснює фінансування постійно зростаючих зобов'язань Пенсійного фонду України. При цьому на сьогоднішній день роль корпоративних облігацій на фондовому ринку України є незначною [6].

Висновки. Отже, можна дійти таких висновків та узагальнень: по-перше, недержавна пенсійна система відіграє

надзвичайно важливу роль у системі фінансових послуг, вона є засобом гарантування гідного рівня життя після виходу на пенсію; по-друге, кошти НПФ є джерелом довготермінових інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни; по-третє, для запровадження та належного функціонування накопичувальних рівнів пенсійної системи в Україні потрібно забезпечити формування і розвиток відповідної законодавчої та нормативно-правової бази, стимулювання вкладників до участі в системі накопичувального пенсійного забезпечення, а також сформувати додаткові механізми захисту пенсійних накопичень з метою захисту прав та інтересів вкладників й учасників, створити систему надійного інвестування пенсійних коштів, запровадити порядок складання звітності НПФ для забезпечення прозорості їхньої діяльності, створити систему моніторингу та аналізу діяльності суб'єктів системи накопичувального пенсійного забезпечення. Необхідно проводити роботу з громадськістю щодо надання інформації про реформування у сфері НПЗ та працювати над формуванням позитивного іміджу діяльності цих небанківських фінансових установ.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Брагін, С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку / С. Брагін, О. Макаренко // Вісник НБУ. – 2011. - № 1. - С. 18-24.
2. Гремяцьк, К.А. Регулювання та контроль у системі недержавного пенсійного забезпечення [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http:// www.kbuara.kharkov.ua/e-book/2009](http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/2009)
3. Електронна система оприлюднення інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України : [сайт] [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <<http://npf.dfp.gov.ua>>.
4. Загальна інформація про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://www.initiative.com.ua>>.
5. Камінський, А.Б. Розкриття інформації в системі недержавного пенсійного забезпечення: обґрунтування доцільності та практика реалізації / А.Б. Камінський, Д.А. Леонов // Фінанси України. - 2011 - № 6. - С.62-72.
6. Лондар, С.Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / С.Л. Лондар, Л.П. Лондар // Фінанси України. - 2011. - № 9. - С. 45-58.
7. Науменкова, С.В. Функціонування недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових

- послуг України / С.В. Науменкова // Фінанси України. – 2010. - № 4. - С. 3-17.
8. *Панченко, І.В.* Недержавне пенсійне забезпечення в Україні : стан і перспективи розвитку : [монографія] / Панченко І. В. - К.: Управління розвитком. - 2011. - № 5 (102). - С. 43-44.
 9. *Портна, О.В.* Розвиток страхового ринку як підсистеми сукупного фінансового потенціалу України / О.В. Портна // Вісник ДДФА. – 2013. - № 2(30). – С. 174-179.
 10. *Приймак, І.І.* Оцінка стану та прогноз розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні : [монографія] / Приймак І.І., Коптюк О.О. // Інноваційна економіка. - 2012. - № 2. - С. 46-50.
 11. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 №1057- IV зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
 12. Річна звітність недержавних пенсійних фондів / Українське агентство фінансового розвитку // Україна фінансова [Електронний ресурс] - Режим доступу : <<http://ufin.com.ua/zvitnist/npf/npf.htm>>.

REFERENCES

1. *Brahin, S.* Nederzhavni pensiyi fondy na neefektyvnomu fondovomu rynku / S. Brahin, O. Makarenko // Visnyk NBU. – 2011. - # 1. - S. 18-24.
2. *Hremyats'k, K.A.* Rehulyuvannya ta kontrol' u systemi nederzhavnoho pensiyoho zabezpechennya [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu : [http:// www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/2009](http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/2009)
3. Elektronna systema oprylyudnennya informatsiyi pro diyal'nist' nederzhavnykh pensiynykh fondiv / Derzhavna komisiya z rehulyuvannya ryнкiv finansovykh posluh Ukrayiny : [sayt] [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu : <<http://npf.dfp.gov.ua>>.
4. Zahal'na informatsiya pro nederzhavne pensiyne zabezpechennya [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <<http://www.initiative.com.ua>>.
5. *Kamins'kyu, A.B.* Rozkryttya informatsiyi v systemi nederzhavnoho pensiyoho zabezpechennya: obgruntuvannya dotsil'nosti ta praktyka realizatsiyi / A.B. Kamins'kyu, D.A. Leonov // Finansy Ukrayiny. - 2011 - # 6. - S.62-72.
6. *Londar, S.L.* Perspektyvy rozvytku nederzhavnoho pensiyoho zabezpechennya v Ukrayini / S.L. Londar, L.P. Londar // Finansy Ukrayiny. - 2011. - # 9. - S. 45-58.
7. *Naumenkova, S.V.* Funktsionuvannya nederzhavnykh pensiynykh fondiv na rynku finansovykh posluh Ukrayiny / S.V. Naumenkova // Finansy Ukrayiny. – 2010. - # 4. - S. 3-17.
8. *Panchenko, I.V.* Nederzhavne pensiyne zabezpechennya v Ukrayini : stan i perspektyvy rozvytku : [monohrafiya] / Panchenko I. V. - K.: Upravlinnya rozvytkom. - 2011. - 5 (102). - S. 43-44.
9. *Portna, O.V.* Rozvytok strakhovoho rynku yak pidsystemy sukupnoho finansovoho potentsialu Ukrayiny / O.V. Portna // Visnyk DDFA. – 2013. - # 2(30). – S. 174-179.
10. *Pryymak, I.I.* Otsinka stanu ta prohnoz rozvytku nederzhavnoho pensiyoho zabezpechennya v Ukrayini : [monohrafiya] / Pryymak I.I., Koptyuk O.O. // Innovatsiyina ekonomika. - 2012. - # 2. - S. 46-50.
11. Pro nederzhavne pensiyne zabezpechennya: Zakon Ukrayiny vid 09.07.2003 #1057- IV zi zminamy ta dopovnennyamy [Elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu : <http://www.ligazakon.ua>.
12. Richna zvitnist' nederzhavnykh pensiynykh fondiv / Ukrayins'ke ahentstvo finansovoho rozvytku // Ukrayina finansova [Elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu : <<http://ufin.com.ua/zvitnist/npf/npf.htm>>.

Стаття надійшла до редакції